

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ओम प्रकाश मिश्र
आदेश

०६९-WO-११४७

विषय: उत्प्रेषण परमादेश।

काठमाडौं जिल्ला फुटुङ गा.वि.स. वडा नं.६ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला
धापासी गा.वि.स. वडा नं.५ बस्ने सुशीला दाहाल मास्के१ } **निवेदक**

विरुद्ध

काठमाडौं जिल्ला फुटुङ गा.वि.स. वडा नं.९ बस्ने उद्धव बहादुर खत्री१
पुनरावेदन अदालत पाटन, ललितपुर१
काठमाडौं जिल्ला अदालत, काठमाडौं१
तहसिलदार ज्यू, काठमाडौं जिल्ला अदालत, काठमाडौं१
भूमि सुधार कार्यालय, काठमाडौं१ } **विपक्षी**

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यस
अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार रहेको छ:-

म निवेदिकाले काठमाडौं जिल्ला फुटुङ गा.वि.स. वडा नं.९ कि.नं.२१६ क्षे.फ. ०-
५-२ जग्गा पूर्णलाल प्रधानबाट मिति २०५३।११।२३ मा राजीनामा पारित गरी लिएको
थिएँ। उक्त जग्गाका मोही विपक्षी उद्धव बहादुर खत्रीका दाजु विष्णुबहादुर खत्री हुनु हुन्थ्यो।
निजले जग्गा कमाउन नसक्ने भएकोले क्षतिपूर्ति बापत जग्गाधनीबाट नगद रकम बुझी लिई
सो जग्गाको मोही लगत कट्टा गरी दिन मन्जुर भएकोले मोही जग्गाधनीको तर्फबाट दिएको
संयुक्त निवेदनको आधारमा विपक्षी भूमि सुधार कार्यालय, काठमाडौंको मिति
२०५३।११।२७ को निर्णय बमोजिम मोही लगत कट्टा भई म निवेदिकाले एकलौटी भोग
समेत गरिरहेको थिएँ। मेरो जग्गा सम्बन्धमा मुद्दा चलेकोछ भनी हल्ला सुनी भूमि सुधार
कार्यालय बाट मिति २०६९।१२।१८ मा दर्ता सेस्ताको नक्कल लिई हेर्दा उक्त जग्गामा

मोही विपक्षी उद्धवबहादुर खत्री उल्लेख भएको रहेछ। मोहि लगत कट्टा भैसकेकोमा कसरी पुनःमोहि कायम भएको हो भनी बुझ्दा विपक्षी उद्धवबहादुर खत्री वादी र लगत कट्टा भएका साबिकका मोही विष्णुबहादुर खत्री समेत प्रतिवादी भई चलेको ०५५-०५६ को अंश चलन मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०५५।९।३० को फैसला र सोही फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको मिति २०५८।५।५ को फैसला बमोजिम, काठमाडौं जिल्ला अदालतका तहसिलदारको मिति २०६४।३।५ को पत्रको आधारमा विपक्षी भूमि सुधार कार्यालयको मिति २०६४।६।११ को निर्णय अनुसार मोही कायम भएको जानकारी हुनआयो। लगत कट्टा भैसकेको मोहि कायम गर्ने गरी भएको विपक्षीहरूको उक्त निर्णय तथा फैसलाबाट मेरो नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), धारा १३(१), धारा १८, धारा १९(१), धारा २० र धारा २७ द्वारा प्रदत्त मौलिक हक एवं भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६, २६ग र २६ङ द्वारा प्रदत्त कानूनी हकमा गम्भीर आघात पुगेको हुँदा उक्त निर्णयबदर गरी पाउन अन्य वैकल्पिक उपचारको अभावमा सम्मानित अदालत समक्ष यो निवेदन लिई उपस्थित भएकी छु।

मेरो जग्गाको साबिक मोहीलगत मिति २०५३।११।२७ मा विधिवत कट्टा भई सकेपछि मोही हुने कुनै प्रमाणनै नभएका विपक्षीलाई मोही कायम गर्नु सरासर कानून विपरित छ। विपक्षी उद्धवबहादुर खत्रीको मेरो जग्गामा दाबी रहेको भए तापनि मोही लगत कट्टा भइसकेपछि अंश हक कायम हुने अवस्था रहँदैन। जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतमा चलेको अंश चलन मुद्दामा म वादी प्रतिवादी नरहेको हुँदा मलाई सुनुवाइको मौका नदिई सरोकार नभएको व्यक्तिलाई मोही कायम गर्नु प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरीत छ। बेसरोकारको मुद्दाबाट निवेदिकाको जग्गामा मोही कायम हुने भनी विपक्षी भूमि सुधार कार्यालयबाट भएको निर्णय दूषित हचुवा र त्रुटिपूर्ण भएकोले त्यस्तो निर्णय बदर भागी छ। साथै काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाको ठहर खण्डमा भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६क ले मोहियानीमा बण्डा नलाग्ने हुँदा सो बाहेकको जग्गा घर तथा फाँटवारीमा उल्लेखित सम्पत्ति बण्डा लाग्ने देखियो भनी मोही बण्डा नलाग्ने स्पष्ट उल्लेख छ। अदालतको फैसलामा वण्डानहुने ठहर भैसकेपछि तपसिल खण्डमा निवेदिकाको कि.नं.२१६ जग्गा उल्लेख हुँदैमा मोही कायम हुने होइन। ठहर खण्ड र तपसिल खण्ड एक आपसमा बाझिएको अवस्थामा ठहर खण्ड कायम हुन्छ। निवेदिकाको कि.नं.२१६ जग्गा तपसिल खण्डमा उल्लेख भए पनि ठहरखण्डमा बण्डा नलाग्ने उल्लेख भैसकेको छ। यसरी काठमाडौं

जिल्ला अदालतको फैसलाबाट मोहीहक बण्डा नहुने भैसकेपछि उक्त फैसला लाई प्रमाणको रूपमा नबुझि भएको विपक्षी भूमि सुधार कार्यालयको निर्णय प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र दफा ५४ बमोजिम त्रुटिपूर्ण छ। यसै विषयमा यस सम्मानित अदालतबाट पनि ०६४-WO-०७१५ को उत्प्रेषण मुद्दामा मिति २०६६।१२।५ मा समेत निर्णय भई सकेको हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला बमोजिम भनी भूमिसुधार कार्यालय काठमाडौंबाट मोही कायम गर्ने गरी भएको निर्णय पूर्णतः कानूनी त्रुटिपूर्ण भएको हुँदा बदर भागी छ।

अतः विपक्षी प्रत्यर्थी वादी उद्धवबहादुर खत्रीको दाजु विष्णुबहादुर खत्रीले भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(क) बमोजिम मोही लगत कट्टा गराई सकेको, अंश चलन मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलाको ठहर खण्डमा मोहियानीमा बण्डा नलाग्ने स्वीकार गरी तपसिल खण्डमा मात्र निवेदिकाको कि.नं.२१६ को जग्गा उल्लेख भएको र सोही फैसलालाई आधारलिई विपक्षी भूमिसुधार कार्यालय काठमाडौंबाट विपक्षी उद्धवबहादुर खत्रीलाई मोही कायम गर्ने निर्णयबाट निवेदिकाको संविधान प्रदत्त हकमा गम्भीर आघात पुगेको हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालत को मिति २०५५।९।३० फैसला, सोलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५८।५।५ को फैसला काठमाडौं जिल्ला अदालत तहसिल शाखाको मिति २०६४।३।५ को पत्र बमोजिम भूमिसुधार कार्यालय काठमाडौंबाट मिति २०६४।६।११ मा मोही कायम गर्ने गरी भएको निर्णय पूर्णतः कानूनी त्रुटिपूर्ण भएकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी विपक्षी उद्धवबहादुर खत्रीलाई मोही कायम नगर्नु नगराउनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ । साथै प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्मको लागि कि.नं.२१६ को जग्गा बाँडफाँड तथा हक हस्तान्तरण नगर्नु नगराउनु यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरी पाउँभन्ने रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदिकाको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो? आदेश जारी हुनु नपर्ने भए आधार कारण सहित यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिन भित्र विपक्षी नं. १,का हकमा आफै वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत र विपक्षी नं. २, ३ र ४ का हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ लिई उपस्थित हुनु भनी यो रिट निवेदन र आदेशको प्रतिलिपी साथै राखी विपक्षीहरूको नाउँमा म्याद सूचना पठाई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधिनाघे पछि

नियमानुसार पेश गर्नु । यस रिट निवेदनको अन्तिमटुङ्गो नलागे सम्म कि न २१६ को जग्गा वण्डा नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीको नाममा अन्तरीम आदेशसमेत जारी गरी दिएको छ भन्ने यस अदालतको आदेश ।

भूमि सुधार कार्यालयको च.नं.९३०५ मिति ०६४।२।२८ को पत्रबाट फैसला अनुसार मोही हक दा.खा. गर्न मिल्ने हो होइन? उल्लेख गरी पठाई दिनु भन्ने बेहोरा लेखी आएकोमा यसमा विष्णुबहादुर खत्री मोही भएको तथा फैसलामा उल्लेखित मोही जग्गाको फैसला कार्यान्वयन गर्न फैसलाको प्रतिलिपि साथै राखी पठाई दिनु भन्ने यस अदालतको आदेशानुसार पत्र पठाएको मिसिलबाट देखिएको अवस्था छ । अदालतको अन्तिम फैसलाले ठहरे बमोजिम हुने गरी भएको कानून सम्मत कार्यबाट निवेदिकाको मौलिक हकमा आघात नपुग्ने हुँदा मागबमोजिमको आदेश जारी हुने होइन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला, काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला कार्यान्वयन गर्ने पत्र समेतका आधारमा यस कार्यालयबाट उद्धवबहादुर खत्रीलाई मोही कायम गरिएको हो । अदालतको आदेश फैसला विपरीत यस कार्यालयबाट कुनै निर्णय नभएको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने भूमि सुधार कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

वादी प्रतिवादीहरू बीच नातामा विवाद नदेखिएको अंश पास गरि दिएको प्रमाण पेस हुन नसकेको स्थितिमा बाबु टिकाबहादुर खत्रीको भागमा आउने सम्पत्तिलाई २ भाग लगाई सोबाट १ भाग सम्पत्ति वादीले अंश पाउने ठहरी भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०५८।५।५ मा फैसला भएको देखिन्छ । कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी तथ्य एवं प्रमाण कानूनको विश्लेषण गरी यस अदालतबाट फैसला भएको देखिँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदिका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री जयकान्तलाल दासले कि.नं.२१६ को जग्गा निवेदिकाको निर्विवाद हक भोगको जग्गा हो । सो जग्गामा रहेको साबिक मोही लगत कट्टा भइसकेको निर्णय अन्यथा भएको छैन । यस अवस्थामा मोही लगत रहिरहेको अर्थ गरी भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला र भूमि सुधार कार्यालयको निर्णयमा प्रत्यक्ष

कानूनी त्रुटि रहेको छ। मोही हक अंश बण्डा हुन सक्दैन भनी भूमि सम्बन्धी ऐनले स्पष्ट बन्देज लगाएको छ। यसरी प्रस्ट कानूनी व्यवस्था विपरीत निवेदिकाको एकलौटी हक भोगको सम्पत्ति बण्डा गर्ने गरी भएको विपक्षीको काम कारवाही बदर हुनु पर्छ भनी र विपक्षी भूमिसुधार कार्यालयका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णजीवि घिमिरेले अदालतको फैसला अनुसारै भूमिसुधार कार्यालयबाट मोही हक कायम भएको हुँदा विपक्षीको निवेदन खारेज गरी पाऊँ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।

विद्वान् अधिवक्ताहरूको उपरोक्त बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदनमा मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदिकाको नाममा दर्ता रहेको काठमाडौँ जिल्ला फुटुङ गा.वि.स. वडा नं.९ कि.नं.२१६ को क्षे.फ. ०-५-२ जग्गाका मोही विष्णुबहादुर खत्रीले जग्गा कमाउन नसक्ने भनेकोले क्षतिपूर्ति बापत जग्गाधनीबाट नगदै बुझीलिई भूमिसुधार कार्यालयको मिति २०५३।११।२७ को निर्णयबमोजिम मोही लगत कट्टा भइसकेकोमा विपक्षी उद्धवबहादुर खत्री र कृष्णबहादुर खत्री बीच चलेको अंशमुद्दामा भएको फैसला बमोजिम भूमिसुधार कार्यालयबाट मोही कायम गर्ने गरी भएको मिति २०६४।६।११को निर्णयसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाऊँ भन्ने निवेदन दाबी रहेको देखिन्छ। विपक्षी भूमिसुधार कार्यालयको लिखित जवाफमा काठमाडौँ जिल्ला अदालतको फैसला कार्यान्वयन गर्ने पत्रसमेतका आदेश कार्यान्वयन गरी उद्धवबहादुर खत्रीलाई मोही कायम गरेको हुँदा निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ।

विवादीत कि.नं.२१६ को जग्गाधनी निवेदिका रहेको भन्ने मिसिल संलग्न मिति २०५३।११।२३ को हालैको बकसपत्र लिखत एवं जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जाबाट देखिन आएको छ। उक्त जग्गा निवेदिकाको स्वामित्वमा आएका बखत विष्णुबहादुर खत्री मोही रहेकोमा निज मोहीले जग्गा कमाउन नसक्ने भएकोले जग्गाधनीबाट क्षतिपूर्तिबापत नगद लिई मोही लगत कट्टा गर्न मन्जुर भए अनुसारै भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१)क बमोजिम भूमिसुधार कार्यालय काठमाडौँको मिति २०५३।११।२७ को निर्णयबाट मोही लगत कट्टा भइसकेको देखिन्छ। मोही लगत कट्टा गर्ने भूमिसुधार कार्यालयको उक्त मिति को निर्णय कहिकतैबाट बदर भएको पनि देखिँदैन। यसरी मोही लगतकट्टा भइसके पश्चात उक्त जग्गामा मोहीको हक अधिकार बाँकी रहेको मान्न मिल्दैन। वादी उद्धव बहादुर खत्री

प्रतिवादी कृष्णबहादुर खत्री भएको अंश मुद्दामा विवादीत जग्गासमेत बण्डा गरी पाउँ भन्ने वादी दाबी भए पनि मोहियानी हक बण्डा लाग्न नसक्ने हुँदा सो बाहेकको तायदातीमा उल्लिखित सम्पत्तिमात्र बण्डा लाग्ने ठहरी मिति २०५५।९।३० मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला पुनरावेदन अदालतबाट समेत सदर भएको देखिन्छ। अंशमुद्दाको फैसलाबाट मोहिकायम हुन सक्ने पनि होईन। मोहियानी सम्बन्धमा विवाद उठेमा भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१ बमोजिम निरूपण गर्नु पर्नेमा विवाद हुनसक्दैन।

भूमिसुधार कार्यालयले आफ्नो लिखित जवाफमा अदालतको फैसला अनुसार मोही कायम गरेको भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ। सो सम्बन्धमा हेर्दा वादी उद्धव बहादुर खत्री प्रतिवादी कृष्णबहादुर खत्री भएको अंश मुद्दाको फैसलाको ठहर खण्डमा मोही हक बण्डा नहुने भनी सो बाहेकका सम्पत्तिबाट वादीले अंश पाउने ठहरी फैसला भएको देखिन्छ। भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६क मा “प्रचलित नेपाल कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि मोहियानी हक खरीद गर्न वा दान दातव्यको रूपमा वा अरू किसिमले हक छोडाई लिन पाइने छैन” भन्ने स्पष्ट व्यवस्था रहेको देखिन्छ। यसरी प्रचलित कानूनी व्यवस्थाको अधिनमा रही फैसलाको ठहर खण्डमा मोहियानी हक बण्डा नलाग्ने भनी उल्लेख भइसकेपछि तपसिल खण्डमा बण्डा हुने सम्पत्ति भनी यी निवेदिकाको जग्गा उल्लेख भएको देखिँदा फैसलाको ठहर खण्ड विपरीत तपसिल खण्ड उल्लेख भएको देखियो। ठहर खण्डमा बोलिएको इन्साफ के कसरी कार्यान्वयन गर्ने भन्ने कार्यान्वयनको पक्ष मात्र तपसिल खण्डमा उल्लेख गरिने गरिन्छ। यसरी तपसिल खण्डको स्वतन्त्र अस्तित्व हुने नभई ठहर खण्डको इन्साफलाई कार्यान्वयन योग्य मात्र बनाउने हो। त्यसैले तपसिल खण्ड सधैं ठहर खण्ड को परिपुरकमात्र हुन सक्छ। ठहर खण्डसँग विरोधाभाष हुने गरी केही कुरा लेखिन गएमा पनि त्यसले ठहर खण्डको इन्साफलाई पराजित गर्न सक्दैन। प्रस्तुत विवादमा ठहर खण्डमा मोहियानी लागेको जग्गा बण्डा नहुने भनी स्पष्टसँग उल्लेख भइसकेपछि सोको प्रतिकूल तपसिल खण्डमा निवेदिकाको कि.नं.२१६ को जग्गा उल्लेख हुँदा विद्यमान कानूनी व्यवस्था विपरीत बण्डा लाग्ने ठहरी फैसला भएको भनी सम्झन मिल्दैन। त्यसमा पनि निवेदिकाको जग्गाका साविक मोहिले छोडपत्र गरी मिति २०५३।११।२७ मा लगत कट्टा भइसकेको देखिएकोमा मिति २०५५।९।३० मा मात्र काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको देखिन्छ। यसरी अदालतको फैसला अगावै मोहि लगतकट्टा भैसकेकोमा आफ्नो पुर्व निर्णय

विपरीत विपक्षीलाई मोही कायम गरी दिएको भूमिसुधार कार्यालयको निर्णय कानूनी त्रुटिपूर्ण रहेको देखियो।

तसर्थ, माथि विवेचित आधार कारणबाट कि.नं.२१६ को जग्गामा रहेको मोहि लगत कट्टा भइसकेको, भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ ले मोहियानी हक बण्डा नहुने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरेको एवं काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५५।९।३० को फैसलामा समेत विपक्षी उद्धवबहादुरको नाममा कि.नं.२१६ को आधा मोहियानी हक कायम हुने भनी ठहर नभएको अवस्थामा सम्बन्धित जग्गाधनीलाई सुनुवाईको मौकासमेत प्रदान नगरी प्रचलित कानून र अदालतको फैसला विपरीत कि.नं.२१६ मा विपक्षी उद्धवबहादुर खत्रीको मोहियानी हक कायम गर्नेगरी भूमि सुधार कार्यालय काठमाडौंबाट भएको मिति २०६४।६।११ को निर्णय कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी दिएको छ। प्रस्तुत आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

प्रधान न्यायाधीश

इजलास अधिकृत: सुरेशराज खनाल

कम्प्युटर अपरेटर: अभिषेक कुमार राय

इति संवत् २०७२ साल माघ ७ गते रोज ५ शुभम् ।